

Черниговский. Избранные жития святых. – М.: Сибирская Благовозвонница, 2011. – Т. 2. – 830с.; 27. Чиркович С. М. История сербов / Сима М. Чиркович; Пер. с сербскохорв. – М.: Издательство «Весь мир», 2009. – 408с.; 28. Цанкова-Петкова Г. България при Асеневци. – София: Державно издателство Народна просвѣта, 1978. – 191с.; 29. Чучко М. К. «И взят Бога на помощь»: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – Чернівці: Книги – ХХІ, 2008. – 368с.; 30. Giurescu C. C. Istoria românilor. – București: fundația regală pentru literatură și altă, 1944. – Vol. III. – 454p.; 31. Iorga N. Istoria bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor. – București: Editure ministeriului de culte, 1928. – Vol. I. – 432p.; 32. Nistor I. Istoria Românilor. – București: Editura biblioteca Bucureștilor, 2002. – Vol. I. – 662p.; 33. Xenopol A.D. Istoria Românilor din Dacia Traiana. – București: Editure Cartea Româneacă, F.A. – Vol. VII. – 283p.

УДК 391-058.12(=161.2)«16»

Юрій ШЕВАГА

ОДЯГ УКРАЇНСЬКОЇ ШЛЯХТИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ У СВІТЛІ ІНВЕНТАРІВ РУХОМОСТІ З ДОКУМЕНТІВ ЦДІА У ЛЬВОВІ

Основою для дослідження є інвентарі рухомого майна української шляхти, взяті з документів відділу давніх актів ЦДІАУ у Львові.

Чоловічий стрій після періоду сильних угорських впливів набрав у половині століття форм, які можна визначити як національні. Контуш і жупан стали з тієї пори народним вбранням, яке утрималось дуже тривалий час і функціонувало навіть пізніше у XIX ст. як парадний стрій шляхти.

Жінки-шляхтянки відкинули у половині XVII ст. вбрання, яке виникло внаслідок змішування чужоземних і місцевих впливів. Натомість з того часу носили виключно французькі строї, додаючи, однак, певні власні елементи, як, наприклад, головні убори у вигляді хутряних шапок або кунтушики, які почали виступати частіше аж у наступному столітті.

Ключові слова: архівні інвентарі майна, одяг шляхти, орієнтальні і західні впливи, національні риси.

Юрій ШЕВАГА

ОДЕЖДА УКРАИНСКОЙ ШЛЯХТЫ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVII ВЕКА В СВЕТЕ ИНВЕНТАРЕЙ ДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА ИЗ ДОКУМЕНТОВ ЦГИАУ В Г. ЛЬВОВ.

Основой для этого исследования являются инвентари движимого имущества украинской шляхты, взятые из документов древних актов ЦГИАУ в г. Львов.

Мужская одежда после периода сильного венгерского влияния приобрела форму, которую можно определить как национальную. Контуш и жупан стали с тех пор народным костюмом, который удерживался очень продолжительное время. Женщины-шляхтянки стали отказываться в половине XVII века от костюма, который возник в результате смешивания

иностранных и местных влияний. Вместо этого носили исключительно французские наряды, добавляя, однако, некоторые собственные элементы, такие как меховые шапки или «контушики», которые начали выступать все чаще только в следующем веке.

Ключевые слова: архивные инвентари имущества, одежда шляхты, ориентальные и западные влияния, национальные черты.

Youry SHEVAHA

CLOTHES OF UKRAINIAN GENTRY OF FIRST HALF OF XVII CENTURY IN THE LIGHT OF THE INVENTORY OF MOVABLE PROPERTY TAKEN FROM DOCUMENTS OF CENTRAL STATE HISTORICAL ARCHIVE IN LVIV.

The basis for the study is the inventory of movable property of the Ukrainian gentry, taken from documents of Central State historical Archive in Lviv.

In the middle of the century male outfit, after a period of strong Hungarian influences, receives forms which may be defined as national. Combination of kontush and zhupan became the common clothing, which lasted long time and even later in XIX century century functioned as ceremonial garment of noble men.

At half of the XVII century noble Ukrainian women began to reject costumes, which arose as a result of mixing foreign and local influences. Instead, since that time they wore exclusively French lines, adding however some domestic items, such as fur hats or little kontushes, which become widespread fashion only in the next century.

Keywords: inventory of movable property, clothes of gentry, oriental and western influences, national features.

Джерельною основою для даного дослідження є інвентарі рухомого майна української шляхти, знайдені в документах з відділу давніх актів ЦДІА у Львові. Разом вивчено 65 документів I половини XVII століття. Значна частина інвентарів стосувалась майнових спорів (наприклад, протестів, пов'язаних з крадіжками, знищенням тощо). Іншу групу становлять інвентарі внесені до актів без виникнення суперечок (різного роду майнові домовленості, списки майна, внесеного за борг, а також заповіти). Велика частина інвентарних документів не зазначає обставин і мети їх складань.

Варто нагадати, що інвентарі майна є надзвичайно цінним джерелом для історії одягу, але їх використання потребує особливої обережності і докладного аналізування кожного документа зокрема. Потрібно звернути увагу на такі моменти, як: обставини складання описів, майновий стан особи (чи маємо справу з магнатом, чи простим шляхтичем), хронологію, місце складання інвентаря і місце мешкання власника одягу – це останнє не завжди можна встановити.

В інвентарях нечасто знаходимо дані про нові шати, вживані недавно. Назагал мова йде про одяг, ношений кілька, часом кільканадцять років, і навіть давніший.

Зрозуміло, що інвентарі рухомості мусять бути співставлені з іншими писаними та іконографічними джерелами.

I. Чоловічий одяг

Чоловічий одяг першої половини XVII століття представлений дуже різноманітно і різнобарвно. Можна стверджувати, що угорські впливи, які виступали ще з першої половини XVI століття, мали велике домінування. Угорець Мартон Шомбор під час подорожі у Польщі у 1616 році писав: «Польське вбрання колись відрізнялося від угорського, а зараз можна зустріти тільки окремі відмінності, бо обидві сторони знаходять уподобання в турецьких строях». [1, с.11]. Ця думка правдива лише наполовину, бо турецький стрій був виразно відмінним від угорського, польського і українського. А те, що їх об'єднувало, відрізняючи від західноєвропейського строю, – це довжина і об'ємність крою. В Україні носили, однак, певний одяг орієнтального походження (наприклад, фerezію, тузлук), але не знаємо точно, чи були вони ідентичними до взірця, чи лише подібними у крої і способі оздоблення.

Тогочасне чоловіче вбрання вражає розмаїттям форм одягу. З верхнього одягу передусім були дуже популярними: фerezії і делії, а також їх варіанти (фerezійки, делійки, делюри, делюрки). Менш поширеними були: гермак, курта, копеняк, шуба і шубка, чамара, кафтан, кожух, телей (про котрого важко стверджувати, чи належав до верхнього одягу), юпа і юпка, опонча, насувань, вільчура, плащ, катанка, бекеша, каз'яка, сердак; нарешті гунька і чуга, які пізніше стали належати до селянського одягу. Наприкінці 40-х років XVII століття в інвентарях з'явився контуш (кунтуш). Перші згадки про нього знаходимо в інвентарях 1948 р. [2, Ф.5, оп.1, спр.141, с.992-993; Ф.52, оп.1, спр.814, с.100; Ф.13, оп.1, спр.376, с.71-73] Частина зазначених вище елементів одягу була розглянута в роботі польської дослідниці Марії Гутковської-Рихлевської [3, с.360; с.392; с.499]. Опираючись на детальніші описи в інвентарях, деякі її твердження можна тепер скоригувати. Так, чамара у XVII столітті була не лише «вбранням для спання», а й видом халата. Таку ж функцію виконувала колись шубка (тзв. «шубка вставальна»). Фerezія, за М.Гутковською-Рихлевською, – чоловіче верхнє вбрання з декоративними рукавами, зі стоячим низьким коміром і з рядом петлиць для застібки, могла, як виявляється, мати різні розміри: і малий стоячий, так і хутрянний лежачий, більших розмірів. Натомість доводиться цілковито погодитися з її твердженням, що найбільш характерною рисою кунтуша був спеціальний покрій задньої частини (спинки), який давав ефект гарного укладання тканини. А не рукави з розрізами, про що є дуже розповсюджена думка [3, с.319]. Серед іншого одягу треба ще згадати про веленс. Веленс – верхнє вбрання на збройні обладунки [4, с.251]. Зустрічаємо його в описах рідко. Так звані «тигриси» і «лямпарти» (тигри і леопарди) – напевно також накриття на зброю – обладунки, якщо вони не були просто шкурами звірів.

На жаль, частину з перелічених видів вбрання ми знаємо лише з назви. Можливо, подальший докладніший аналіз їх описів дозволить пов'язати назву з конкретними іконографічними представленнями.

Нижніми шатами були доломан і жупан (обидва мають угорське походження). Доломан мав дещо більшу популярність від жупана [3,402]. Штани, які носили у I пол. XVII ст., були довгими і облягаючими. В інвентарях вони виступають рідко і описуються як: сподні, портки, убраня, нижні речі [3,с.526].

Невід'ємною частиною строю виступає взуття. Твори XVII століття представляють нам два основні типи черевиків: одні сягали кісточки (бачимо такі на зображеннях вершників), інші мали високу вузьку халявку. В обидвох типах каблук замінювався металевою підковкою. Назва «чижми» характеризує, напевно, перший тип з описаних. На щодень носили також шкіряне взуття на низькому каблуку, закрите на пришиві і спереду халяви чимось на кшталт гетрів [5, с.97, 103-105].

Дуже важливим елементом строю виступав пояс. Він не нагадував ще всіма знаних багатих поясів з XVIII століття. Носили пояси з шовку, які були простим відрізком тканини. Або також пояси з шовкової сітки, викінчені оздобними вузлами і китицями. До такого пояса шаблі не кріпилися, тому під ним одягали другий пояс з ремня або штивної тканини, який називався тасьмовим.

Шапки, описані в інвентарях, майже завжди були оздоблені хутром, переважно соболя, часом лисиці. Інші хутра зустрічаються тільки винятково. Можливо, менш цінні шапки не зазначались у списках.

Поряд з шапками з хутряною окантовкою носили також невеликі шапки, фасон яких знаємо з відомого портрета короля Баторія 1853 р. Виготовляли їх з фільцу(фетру) або оксамиту. Інвентарі рідко інформують про додаткові оздоблення шапок, хоча на портретах XVII століття можемо побачити оздоблення з клейнотів і пір'я. Особливо коштовні кити з пір'ям чаплі згадуються в одному випадку [2, Ф.52, оп.1, спр.85, с.20]. В інвентарях поруч з назвою «шапка» виступають визначення: «ковпак, шлик, ківьор, магерка, каптур».

Переліки маєтностей рідко згадують білизну, з чого не потрібно робити поспішних висновків про її рідкість (так само виглядає справа зі штанами чи взуттям). Виступає вона тільки в більш докладних описах, причому дається перелік назагал дорожчої і нової білизни, а решта дістає назву «білі хустини».

Протягом половини століття в строях української шляхти відбулися певні зміни. Не надто популярні вже на початку того періоду гермак і копеняк зникають. Повсюдно ношений доломан був витіснений жупаном. Змінився також силует. Шати стали більш обширними і довшими, що ми бачимо на портретах. Впевнено домінували угорські впливи.

Певні комплекти одягу в західному стилі фігурують тільки в одному нетиповому інвентарі. Зазначені в них шати належали Яну Алебігу, колишньому офіцеру з королівської піхоти, обмундированому «по-німецьки». Верхня частина строю вамс (wams) зазначена тут як «сукня», штани мають назву плудер (pluder). Разом з цим в інвентарі знаходимо також типові доповнення: pendent, коміри і манжети [2, Ф.52, оп.2, спр.337, с.481]. Елементи західного костюма зустрічаємо рідко і в інших інвентарях,

зокрема в списку рухомості Ніколая Якубовича з 1652р.[2, Ф.25, оп.2, спр.529, с.566-567].

II. Жіночий одяг

На початку XVII століття жінки з придворних кіл, сімей магнатів, а також з більших міст віддавали шану західноєвропейській моді, не завжди встигаючи за її новими тенденціями, застосовуючи спрощення в крої і способі оздоблення, замінюючи дорожчі тканини на дешевші.

Іконографія цього періоду представляє польських і українських шляхтянок, вбраних у важкі строї, найчастіше чорного кольору, з мінімальним оздоблення. Потрібно, однак, зазначити, що більшість портретованих дам – то матрони поважного віку. В той час у нас молодих жінок переважно не малювали.

Постає питання: як одягалися українські шляхтянки?

Інвентарі приносять дуже багато інформації на цю тему, хоча не завжди ці дані можна поєднати з іконографічними матеріалами. Серед різних форм одягу описи найчастіше згадують літник. У XVII столітті вбрання з такою ж назвою носили в Росії. За М.Гутковською-Рихлевською це було нерозрізне вбрання, яке одягалось через голову, з оздобними рукавами [4,с.369]. За Т.Коршуновою – літня сукня з високою застібкою і широкими рукавами [6,с.6]. З аналізу інвентарів виникає, що літник міг мати інший вигляд. Він був суцільною сукнею, без рукавів або з рукавами, довгими або короткими. Деякі згадувані екземпляри могли мати оздоблення з тасьми і підшивки з якоїсь тканини. Особливі форми літника визначались як «тісний», «по-австрійськи роблений», «відкритий на грудях». Комплект з літником могли складати: плащик, колет, кшталт, катанка. В другій половині XVII століття літник з'являється рідко. Зменшення його популярності припадає наймовірніше на 40-і роки.

Основою нового вбрання, яке витіснило літник, була спідниця, яка згадувалась на першому місці перед верхньою частиною. Верх строю складали: кабат, *gaska*, колет, кшталт, катанка, алямода, каз'яка, кафтаник, курта, шнуровання, китлік. На тему крою і способу оздоблення тих строїв не завжди можемо сказати щось конкретне. Деякі з них описала М.Гутковська-Рихлевська [3, с.360, с.531].

«Сукня», «сукенка» має назву загальну, тим не менше можна припустити, що під нею приховані вбрання західного типу. До комплекту згадуються: кшталт, плащик, кабат. Сукні оздоблювались тасьмами, позументами і коронками (мереживом). Деколи інвентарі згадують про лівинки і запаски.

Верхні види одягу це: юпка, ментлик, плащ, орментель (від німецького *Armantel*), шубка, кожух, фурманка, палендра (плащ з палериною), чумарка, китлік, смукавіца.

В списках рухомості знаходимо також фартухи, переважно лляні, деколи шовкові, оздоблені гаптуванням і мереживними коронками.

Істотну роль в жіночому одязі грала білизна. Сорочки шили з полотен різної вартості: святкові з імпортованих (коленське, швабське, інфлянське),

часом з шовкових тканин, і оздоблювались гаптуванням (навіть срібним і золотим) або коронками. До строїв західноєвропейського типу, таких як алямода чи каз'яка, носили коміри і манжети, обшиті коронками.

Деякі коміри, гаптовані на шовковій тканині, можна швидше пов'язувати з місцевими строями.

Звичай, якого дотримувалися у першій половині XVII століття, вимагав, аби заміжні жінки покривали голову чіпцями. На початку століття носили ще рантухи, вид довгих шалей, які накидалися на голову і приколювалися до маленького спідного чіпця, який покривав волосся. Натомість поширеним головним убором був невеликий чіпець, на який накладалась накрохмалена хустина чи також другий чіпець, який часто покривали хутряною шапкою сплющеної форми, найчастіше з бобрового хутра. На портретах також бачимо капелюхи у західному стилі, які носили на штивній хустині або чепці, що нагадують формою шолом, оздоблені гаптуванням і клейнотами.

Інвентарі зазначають тільки кілька рантухів. А щодо чепців, то найчастіше згадуються лише коштовніші: гаптовані золотом, оздоблені перлами, а у 40-х роках – коронками. Більшість шапок то шапки боброві (мали характерну сплющену форму). Вони зникають приблизно після 1640 р. Деякі шапки, судячи з опису, – це скоріше багато оздоблені чепці.

Хустини, які дуже часто виступають в інвентарях (єдвабниці, бавовниці, рубки), – це, напевне, у більшості випадків накриття голови у формі підвиття. В інвентарях з'являються деколи капелюхи.

Часом в переліках знаходимо панчохи: шиті з шовку і камлоту (шерстяної тканини) і плетені («нитяні»). Важко сказати, чи носили їх повсюдно, чи також замінювали онучками.

Жіноче взуття рідко охоплювалося переліком, і зазначалось як: бути, черевики, патинки (вид легких пантофлів). Про їх вигляд знаємо небагато. Патинки мають докладніший опис: «пошиті з атласу і гаптовані».

З аналізу інвентарів видно, що західні впливи, слабші на початку XVII століття, з плином часу зросли дуже виразно. Це саме підтверджує іконографія. Потрібно також зауважити, що західна мода в першій фазі її сприйняття сильно відрізнялась від французьких і німецьких взірців, відбиваючись у першу чергу на способі оздоблення суконь (лямування галунами, коронками). І тільки в пізніший період нові впливи потягнули за собою зміни крою в той спосіб, що вигляд українських шляхтянок уподібнював їх до французьких дам.

Резюмуючи, можна стверджувати, що XVII століття є особливо важливим з точки зору історії одягу в Україні. Чоловічий стрій після періоду сильних угорських впливів набрав у половині століття форм, які можемо визначити як національні. Контуш і жупан стали з тієї пори народним вбранням, яке утрималось дуже тривалий час і функціонувало навіть пізніше у XIX ст. як парадний стрій шляхти. Жінки-шляхтянки відкинули у половині XVII століття вбрання, яке виникло як наслідок поєднання чужоземних і місцевих впливів. Натомість з тої пори носили виключно французькі строї, додаючи,

однак, певні власні елементи, як, наприклад, головні убори у вигляді хутряних шапок або контушики, які почали виступати частіше аж у наступному столітті.

Джерела та література: 1. Czombor M., Podróż po Polsce, wyd.J. Ślaski, Warszawa 1861. 2. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУ). 3. Gutkowska-Rychlewska M., Historia ubiorów, – Kraków 1968. 4. Gołombiowski Ł., Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwili obecnych sposobem dykcjonarza ułożone i opisane., – Warszawa, 1830. 5. Turnau I., Skórnictwo odzieżowe w Polsce XVI-XVIII wieku. – Wrocław, 1975. 6. Коршунова Т., Костюм в России с 18 до 20 века. – Ленинград 1983.

УДК 39:34-055.2(477.8),,18/19”

Валентина ДУЩАК

ЮРИДИЧНО-ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНОК НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті аналізується цивільне законодавство Австрії та звичаєве право у сфері регулювання шлюбно-майнових відносин українців ХІХ – початку ХХ ст. права жінок найбільш повно простежуються у приватній (сімейній) сфері через особисті взаємини подружжя, майнові права у шлюбі, права спадкування і заповідання майна, правове становище після смерті чоловіка.

Ключові слова: Цивільний кодекс Австрії, Східна Галичина, Буковина, звичаєве право, жінка, придане, шлюб.

Валентина ДУЩАК

ЮРИДИЧЕСКИ-ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЖЕНЩИН НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В ХІХ – В НАЧАЛЕ ХХ в.

В статье анализируется гражданское законодательство Австрии и обычное право в сфере регулирования брачно-имущественных отношений украинцев ХІХ – начала ХХ века. Права женщин наиболее четко прослеживаются в частной (семейной) сфере через межличностные взаимоотношения супругов, имущественные права в браке, права наследования и завещание имущества, правовое положение после смерти мужа.

Ключевые слова: Австрийское гражданское уложение, Восточная Галиция, Буковина, обычное право, женщина, приданое, брак.

Valentyna DUSHCHAK

THE LEGAL AND RIGHTFUL STATUS OF WOMEN IN WESTERN UKRAINE IN THE ХІХ – EARLY ХХ CENTURY

The article analyzes the Austrian civil law and customary law in the regulation of marriage and property relations of Ukrainian ХІХ - beginning of ХХ century. Women's rights more fully traceable in private (family) sphere through a personal